

HACI BAYRAM VELİ'NİN HAYATI VE EŞERLERİ

Prof. Dr. Umay GÜNAY

Türk kültür tarihinde etkili olmuş birçok velinin hayatı gibi Hacı Bayram Veli'nin hayatı da sisler arkasında kalmıştır. Örnek insan tipi olarak karşımıza çıkan veli tiplerini halk muhayyilesi benzer karakterler haline getirmiş ve gerçek hayat hikâyelerinden büyük ölçüde uzaklaştırılmıştır. İslamiyetin kabulünden sonra nesillere dini terbiye ile vicdani ve ahlâki davranışları telkin eden, cemiyeti manâ etrafında bütünleştirmeye yönelten tevhid değer hükmünü benimsemiş örnek şahsiyetlerden biri de Hacı Bayram Veli'dir.

Kaynakların¹ verdiği bilgilere göre Hacı Bayram Veli, H. 753 (1352/53) yılında Ankara'nın Çubuk Çayı kenarında Zül-fazl (faziletli) kelimesinin değişmesiyle oluşan Solfasol köyünde, tahrir defterlerine göre ise Sel fasıl köyünde doğmuştur. Asıl adı Numan olan Hacı Bayram Veli, Mahmud oğlu Koyunluca Ahmed isimli bir köylünün üç oğlundan en büyüğüdür. Bazı kaynaklarda Şeyh Hacı Paşa ve Ahi Sultan lâkaplarıyla da anılmıştır. Çocukluğu ve ilk gençliği ile ilgili bilgi yoktur.

Türk kültür tarihinde alp ve veli tiplerinin doğum öncesinden başlayarak doğum ve doğum sonrasında gelecekteki hayatlarında ulaşacakları başarılarla işaret sayılan bir takım olay ve sözlerin yer aldığı bilinmektedir. Oğuz Kağan destanının islâmî rivayetinde, Oğuz annesini hak dinine davet

eder, eğer islâmiyeti kabul etmezse sütünü emmeyeceğini söyler. Hacı Bayram Veli ile ilgili benzer bir rivayet vardır. Annesinin karnındayken, Allah dediğini annesi işitmiş ve karnının içinde yetişkin bir insan hissetmiştir. Hacı Bayram Veli, destan kahramanları gibi erken olgunlaşmış, yedi yaşında erip yetişmiştir. Hacı Bayram Veli'nin büyük ölçüde menkabelerden takip edilen hayat hikâyesine göre önce Bursa'da daha sonra Ankara'da Melike Hatun tarafından yaptırılan Kara Medrese'de müderrislik yapmıştır. Kara Medresede müderrislik görevini sürdürürken Şeyh Hâmid Kayseri'den davet almış, bu daveti kabul etmiştir. Şeyh Hâmid, Hacı Bayram Veli'ye zâhir bilgilerinin ve bâtın erbabının ölümlerinin mertebelerini gösterir: «Hangisini istersen onu seç» der. Hacı Bayram Veli, Bâtın hallerini yüksekte ve kendilerini saadette gördüğü için şeyhlerinin yolunu seçer. Medresedeki görevinden ayrılır. Bu kararla birlikte Hacı Bayram Veli, Şeyh Hamideddin'in yanında hizmet, sohbet, murakabe ve taata devam etmiştir.

Hacı Bayram Veli'nin âni bir kararla müderrislikten ayrılarak Şeyh Hamideddin'in müridi oluşunda siyasi olayların etkili olduğu de rivayet edilmektedir. Hacı Bayram Veli, Yıldırım Zeyazıd'ın Ankara'da bulunduğu dönemde Kapıcıbaşı görevine getirilmiştir. Yıldırım Beyazıd'ın bir takım davranışlarını tasvip etmediği için bu gö-

revinden ve müderrislikten azledildiği veya kendisinin bu görevleri bıraktığı söylenmektedir. Bizans İmparatoru II. Manuel'e âit eserlerde Hacı Bayram Veli olduğu kuvvetle tahmin edilen bir velinin tasvibi olmaksızın hâkim ve âlimlerin iş yapmadıklarına dâir bilgiler vardır. Hacı Bayram Veli yaşadığı çağda toplumun her tabakasında sayılan takdir edilen bir kişidir. Bu sebeble padişahlar üzerinde etkili olması ve resmî görevlere atanması makul görülmektedir.

Şeyh Hâmid de başlangıçta ilim tâlibi iken zâhidane hayata duyduğu özlemle medreseden ayrılmış önce Şam'a, oradan Erdebil'e gitmiştir. Mürşidi Zeyazid-i Bestâmî'dir. Erdebil'den Bursa'ya gelen Şeyh Hâmid, geceleri hamur yoğurur, ekmeği pişirir ve ertesi sabah satarmış. Bu sebeble Bursa'da ve daha sonra yerleştiği Aksaray'da Somuncu Baba ve Ekmekçi Koca lâkâplarıyla tanınmıştır.

Şeyh Hâmid'e kurban bayramında intisap ettiğinden dolayı Koyunlucalı Ahmed oğlu Numan'a Bayram mahlâsı verilmiştir. Hacı Bayram Veli şeyhi ile birlikte Şam'a ve Hicaz'a gitmiş, Hacı olduktan sonra Şeyhi ile birlikte Aksaray'a yerleşmiştir. Şeyh Hâmid ölürken velâyetini Hacı Bayram Veli'ye teslim etmiştir. Hacı Bayram Veli, şeyhinin ölümünden bir süre sonra Ankara'ya gelmiş, Halvetiye ve Nakşibendiye tarikatlarının genel kurallarını, inanç ve törelerini kendi görüşü açısından yorumlayarak Bayramiye tarikatını kurmuştur. Bu tarikatın temeli zikirdir. Zikir, insanın her varlıkta Tanrı'yı görmesi, gönlünde Tanrı nurunun ışıldaması için tutulan manevi yoldur. İnsan her nefes alışverişinde Tanrı adını anar, onun yüceliklerini söylerse, zamanla her şeyde Tanrı'yı görmeye her varlık yüründe Tanrı'yı ifade eden bir niteliğin bulunduğunu anlamaya başlar. Bayramiye tarikatında zikir ikiye ayrılır. Birincisi belli törenlerde özel kıyafetler giyilerek toplu yapılan

sesli zikir (cerhî zikir), ikincisi her türlü tören ve şekilden uzak tekke dışında kişisel zikir. Her iki zikrin amacı insanın kendi benliğinden sıyrılması, bütün varlık türlerinin özünde her an Tanrı'yı hissetmektir. Buna tarikat deyimiyle Tanrı'dan başka varlık yoktur anlamında «lâ mevcudu illallah» denir. Her varlık tasavvufî görüşe göre Tanrı'dan gelir Tanrı'ya döner. Bayramilik bu olguya zikirle ulaşmayı öğretir. İnsan zikirle basamak basamak yükselir, Tanrı'nın özünde erir ve ölümsüzlüğe ulaşır. Bütün tarikatlar gibi Bayramilik de islâm felsefesi olan tasavvufu kabul etmiştir. Bu felsefeyi öğrenme ve özümleme tarzı ve üslubu ve bazı ilkelerin öncelikleri tarikatları birbirinden farklı kılmıştır. Bayramilik, tasavvufun temel ilkelerinden olan vahdet-i vucut prensibini başlangıç ilkesi kabul etmiştir. Gene tasavvuf ilkelerinden üçünü ana ilke olarak kabul etmiştir.

- a) Bütün iş ve hareketlerin Tanrı'dan geldiğine inanma,
- b) Bütün varlıklarda Tanrı'nın tecelli ettiğine inanma,
- c) Tanrı bilgisinde her varlığın, bilinen bir ilke niteliği taşıdığına inanma.

Tarikata giren kimse (sâlik) zikir ile yavaş yavaş olgunlaşarak bu ilkelere özünü kavrar. Bu üç merteye üç terimle ifade edilir. Tevhid-i ef'al: Bütün hareketlerin tek kaynağı Tanrı'dır. Tevhid-i sıfat: Ayrı ayrı görünen nitelikler gerçekte birdir, Tanrı'da birleşir. Tevhid-i zâf: Farklı görünen türlere karşılık tek varlık Tanrı'dır.

Bayramiye tarikatı mensupları altı dilimli beyaz keçeden «taç» denilen başlık giyerlerdi. Altı dilim, sağ, sol, alt, üst, ön ve arka yönlerini ifade eder ve altı yön bütün varlık türlerini kapsayan kâinatı temsil eder. Şeyhler beyaz, halifeleri bal rengi taç giyerlerdi.

Hacı Bayram Veli, tarikatı kurduktan kısa bir süre sonra etrafında binlerce mürid toplanmıştır. Bu hare-

ketin devletin aleyhine kullanılabilceği endişeleri Sultan II. Murad'a kadar ulaştırılmıştır. Bir söylentiye göre Hacı Bayram Veli zincirlere vurularak, bir söylentiye göre davetle Edirne'ye Sultan II. Murad ile görüşmeye gitmiştir. Bu görüşme olumlu sonuçlanmış, Sultan Murad ile Hacı Bayram Veli dost olmuşlardır. Hacı Bayram Veli, Edirne'de kaldığı sürece Eski Cami'de vaaz vermiştir. Sultan Murad, Hacı Bayram Veli ve müridlerini vergiden muaf tutmuştur.

Bu vergi muafiyeti hazine gelirlerinin azalmasına sebep olunca bu konuda soruşturma açılacağını duyan Hacı Bayram Veli, Ankara dışında bir çadır kurdurur ve müridlerini davet eden. Müridlerine, Allah'tan o anda müridlerini kurban etmek üzere emir geldiğini söyler. Hacı Bayram'ın arkasından çadıra bir erkek bir kadın mürid girer. Hacı Bayram Veli, önceden hazırladığı koyunu çadırda kestirir. Kanı gören dervişler, Hacı Bayram Veli'yi terk ederler. Hacı Bayram Veli, eyalet valisine, bizim birbuçuk dervişimiz var, bunların dışında kalanlar vergilerini ödesinler diye haber gönderir.

Edirne seyahati sırasında Gelibolu'ya da uğrayan Hacı Bayram Veli'ye Yazıcıoğlu Mehmet Efendi ve Kardeşi Ahmed Bican Efendi intisap etmiştir. Yazıcıoğlu Mehmet Efendi 1919 beyitlik tanınmış Muhammediye isimli eserini bu mensubiyetten sonra kaleme almıştır. Yazıcıoğlu, Muhammediye'sini Hacı Bayram Veli'ye sunduğunda, Hacı Bayram'ın : «Mehmed, bunu yazacağına bir sine hak etseydin daha iyiydi.» dediği rivayet olunmaktadır. Bu söylenti, Hacı Bayram Veli'nin ilimden ziyade amele ve ahlâka önem verdiği şekilde yorumlanmaktadır. Benim kanaatime göre Hacı Bayram Veli, Yunus Emre ve benzeri veliler, bu gibi ifadelerle ilmin kişinin zihniyetine ve davranışlarına aksetmesi, hazmedilerek kişiliklerini şekillendirmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. İlimsiz aş-

kın geçici boş bir heyecan bazen hezeyan, âşksız ilmin ise kuru ve etkisiz bilgi nakli olduğu mälumdur. Bu görüşü, Ahmed Bican'ın tarikata girdikten sonra «Megaribü'z-Zaman li-Gurubu'l Eşya fil-Ayni vel-Iyân» isimli arapça eseri «Envaru'l Aşikin» adıyla Türkçeye çevirmesi ve Hacı Bayram Veli'nin mensuplarından Bedreddin Efendiye ünlü sofilerden Fahreddin Iraki'nin «Lemeat» adlı eserini Türkçeye çevrilmesi görevini vermesi gibi faaliyetleri desteklemektedir .

Bayramilik tarikatının uygulandığında en belirgin özelliklerden birinin başta Hacı Bayram Veli olmak üzere bütün müridlerin geçimlerini sağlamak için çalışmalarıdır. Hacı Bayram Veli, kendisine intisap eden müridlerini yeteneklerine göre sanata veya ziraate yöneltirdi. Kendisi de müridleriyle birlikte bizzat toprağı sürerek burçak ekerdi. Hasat zamanı imece ile mahsulu kaldırırlardı. İmece sonunda hep beraber yoğurt ve burçak çorbası içmek âdetleri idi. Tekkede bütün işlerin paylaşılarak belli bir düzen içinde yapılması dünya ile âhiret ahengine verilen önemi göstermektedir. Bu dünya da Allah'ın lütfu ve nimetidir. İslâmiyet madde ve mana iççeliğini vurgulayan bir dindir. Bu dünya nimetlerine duyulan saygı, imtihan âlemini doğru yaşamayı ev ahirete hazırlığı beraberinde getirir. Elde edilen ürünün tekkeye lâzım olan kadarı ahkunun, geri kalanı ihvana dağıtılrđı. Hacı Bayram Tekkesinde imece ile yıkanan çamaşır sırasında okunan ilâhilerin bestesine sonradan çamaşır satvı denilmiş ve «esma» yoluyla sulûka kabul eden tarikatlarda bu bestelere yeni ilâhiler uygulanarak zikir sırasında okunmuştur.

Hacı Bayram, iyi yetişmiş dervişlerini üç aylarda (recep, şaban, ramazan) köylere gönderirdi. Bu dervişler, vaaz vererek, dini soruları cevaplandırarak, namaz kıldırarak köylülerin bilgilerini tamamlardı. Köylülerin hediye

ettiği ekin, para Hacı Bayram'a teslim edilirdi. Bütün kazançların gerekli kısmı dergâha harcanır, artanı yoksullara dağıtılırdı.

Hacı Bayram Veli, Şeyhi Hamid'in düzenlediği vird-i şerife bazı eklemeler yapmış ve her sabah namazından sonra ihvanlarına okutmuştur. Vird, Kuran'ın çeşitli sûrelerini içine alan yapıya verilen isimdir.

Hacı Bayram Veli, H. 833 (M. 1428 - 1429) yılında Ankara'da ölmüştür. Adıyla anılan Camiin kible tarafına gömülmüştür.

Hacı Bayram Veli'den yazılı eser olarak bize kalan 8 şiir ile onun olduğu rivayet edilen iki Türkçe mektuptur. Ancak Hacı Bayram Veli'nin eserleri denilince Türk sosyal ve kültür hayatında fevkalâde etkili olmuş olan adıyla anılan tarikatını, Akşemseddin, Kaygusuz Vizeli Alâaddin gibi pek çok halifesini de ifade etmek gerekir inancındayım.

Hacı Bayram Veli, mesihçi kültür-zihniyeti ve insan tipinin temsilcisi olarak islâmiyetin öngördüğü ilâhi düzeni yeryüzünde gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Hacı Bayram Veli'den kalan şiirler ve onunla ilgili menkabeler dünyayı uzlaşma, Tanrı'nın emrine gö-

re düzenleyerek sevme, kendi içinde duyduğu uyumu çevresiyle paylaşmak ve onlara da aktarmak amacını taşır.

Hacı Bayram Veli, müridlerine, islâmiyetin ve tasavvufun temel prensibi olan hayatın ve sahip olduğumuz nimetlerin gerçek bağışlayıcısı olan Tanrı'yı sürekli hatırlamayı ve zikretmeyi öngörmüştür. Bu uygulamada imtihan âlemi olan bu dünyadan kaçış, bu dünyayı inkâr yoktur, yaradılıştaki varolan hiddet, hırs, haset, intikam, kıskançlık gibi kötü duyguları yenmek, yerine sevgi, hoşgörü, uzlaşma gibi yapıcı, yaratıcı ve birleştirici duyguları hâkim kılarak bu dünyayı Tanrı'nın emaneti olarak yaşamak beklenmektedir. İnsanın yaşadığı sürece karşılaçağı sıkıntı ve acılara dayanması kalbinde karamsarlığın ve ümitsizliğin doğmaması sürekli Allah'ın hatırlanması ve zikredilmesiyle mümkün olur.

- 1 Fuad Bayramoğlu, Hacı Bayram Veli, Yaşamı - Soyu - Vakfı, Ankara 1983. M. Ali Ayni, Hacı Bayram Veli, İstanbul 1986. Abdülbâki Gölpınarlı, Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi, İstanbul. Abdülbâki Gölpınarlı, Melâmilik ve Melâmiler, İstanbul 1931.